

Maria Porzucek-Miśkiewicz, Sonia Wawrzyniak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

O funkcjach motywacji w dydaktyce akademickiej

Wprowadzenie

Współczesny człowiek staje w obliczu szybkiego rozwoju i transformacji społeczno-kulturowej, co niesie za sobą zmiany w różnych sferach życia i funkcjonowania. Zmieniają się i rozwijają kompetencje w aspektach intelektualnym, emocjonalnym oraz społecznym. Aby móc aktywnie i efektywnie działać, człowiek potrzebuje nie tylko bodźców zewnętrznych, lecz także przede wszystkim wewnętrznych, dających poczucie pragnienia wykonania zadania, sprawstwa i satysfakcji z realizacji celu. To motywacja jak światło latarni wskazuje nam, do którego portu mamy zmierzać.

Motywacja pełni ważne funkcje w środowisku akademickim. Określana jako stan gotowości do podjęcia działań, reguluje proces nauczania – uczenia się. Dzięki niej działalność jest celowa, ukierunkowana, stanowi główny czynnik gwarantujący skuteczność uczniowskich działań. Motywy bezpośrednio wpływają na efekty uczenia się. Warto dodać, że rozumienie łacińskiego słowa „motywacja” oznacza tyle, co „skłaniający do ruchu”. Motywacja stanowi siłę napędową ludzkich zachowań, jest niezwykle ważnym i potrzebnym czynnikiem wzrostu efektywności działań, pozwalającym doprowadzić podjęte zadania do ich zakończenia. Dodatkowo ułatwia radzenie sobie z trudnościami i przeszkodami, jakie uczniowie spotykają na swoich edukacyjnych ścieżkach.

Niestety codzienność szkolna pokazuje, że niektórzy nauczyciele wykorzystują jedynie sposoby oddziaływania zewnętrznego, a ocena wciąż pozostaje najczęstszym środkiem motywowania uczniów i studentów do nauki. Brakuje jednak spójnego procesu motywacyjnego spełniającego jednocześnie oczekiwania uczących się i nauczających. Dla owocnej współpracy uczestników procesu kształcenia ważne jest wspieranie aktywności nie tylko studentów, lecz także nauczycieli akademickich.

Rozumienie motywacji w literaturze

Psycholodzy postrzegają motywację jako proces, który jednostka przechodzi w trakcie rozwoju pod wpływem potrzeb oraz doświadczeń. Jest ona „ogólnym określeniem wszystkich procesów zaangażowanych w inicjowanie, ukierunkowywanie i utrzymywanie fizycznych i psychicznych aktywności (...). Przybiera różne formy, ale wszystkie one obejmują procesy umysłowe, które nas pobudzają, pozwalają na dokonanie wyboru i ukierunkowują nasze zachowanie” (Zimbardo, Johnson, McCann, 2010, s. 60). Motyw natomiast, używany często w języku potocznym, to „uświadomienie celu i programu, umożliwiające danej osobie podjęcie określonej czynności” (Nijakowski, 2009, s. 54).

Motywacja jest wewnętrznym procesem psychicznej regulacji, od którego zależy kierunek ludzkich czynności oraz ilość energii, jaką na jego realizację człowiek może poświęcić. Dzięki niej określamy kierunek, do którego zmierza jednostka, wysiłek ukazujący jak się stara oraz wytrwałość. Te trzy składniki mają wpływ na skuteczność kształcenia uczniów.

W literaturze istnieje wiele poglądów na temat motywacji. Oczywiście „nie ma jednej teorii wyjaśniającej wszystkie rodzaje motywacji, ponieważ każda motywacja charakteryzuje się specyficzną mieszanką wpływów biologicznych, umysłowych, behawioralnych i społeczno-kulturowych” (Zimbardo, Johnson, McCann, 2010 s. 73).

Aktywność jednostki może być ukierunkowana na realizację zadań lub zaspokojenie potrzeb, z czym wiążą się odmienne rodzaje procesów motywacyjnych. Zdaniem Małgorzaty Cywińskiej

hierarchia potrzeb Abrahama Masłowa, jako teoria motywacji, uświadamia, że aby skutecznie motywować uczniów, należy zaspokajać nie tylko ich potrzeby wyższego rzędu, a więc ściśle związane z nauką szkolną, ale też znajdujące się niżej w hierarchii, ponieważ warunkuje to wystąpienie potrzeby wiedzy i zmagania się w sposób twórczy z intelektualnymi trudnościami (Cywińska, 2012, s. 156).

Z punktu widzenia teorii potrzeb Masłowa „zachowanie jest odpowiedzią na odczuwane potrzeby” (Brophy, 2002, s. 18). Taki model motywacji ujmuje potrzeby jako wewnętrzne bodźce skłaniające jednostkę do poznawania nowych rzeczy. Humanistyczna teoria Masłowa zakłada, że człowiek w działaniu kieruje się najsilniejszymi potrzebami tworzącymi naturalną hierarchię, które muszą być systematycznie zaspokajane. W tej perspektywie jednostka w zgodzie z własnymi priorytetami, z szerokim zakresem motywacji działa od popędów biologicznych poprzez motywację społeczną aż do potrzeby twórczości (Zimbardo, Johnson, McCann, 2010, s. 68). Zgodnie z omawianą teorią warunkiem realizacji potrzeb wyższego rzędu jest zaspokojenie tych usytuowanych niżej. Grupę potrzeb uznania, w tym potrzebę sukcesu, prestiżu i znaczenia, czy położoną najwyżej w piramidzie potrzeb samorealizację związaną z talentami, zdolnościami, zainteresowaniami czy potwierdzeniem własnej wartości możemy zaspokoić dopiero wtedy, gdy uprzednio zaspokojone zostaną potrzeby przynależności, akceptacji, miłości czy bezpieczeństwa, a w pierwszej kolejności dostatecznie nasycona została sfera fizjologiczna. Na samym

szczyście hierarchii znajduje się potrzeba samospelnienia. Jej osiągnięcie zależne jest od podmiotu osiągniętego uprzednio wytyczone przez siebie cele.

Naczelna zasada motywacji oparta jest na prawie efektu mówiącym, że „spośród przypadkowych reakcji organizmu utrwała się ta, która przyniosła zaspokojenie potrzeby” (Pilch, 2004, s. 422). Na przykład dlatego student, który osiągnął edukacyjny sukces, chętnie będzie nadal pracował i się uczył. Można uznać, iż działania człowieka są skierowane na kształtowanie własnej wartości poprzez realizowanie określonych potrzeb.

Proces motywacji rozpoczyna się od rozpoznania niezaspokojonej potrzeby, następnie pojawia się określenie celów potrzebnych do jej realizacji, potem przychodzi czas na ukierunkowane działanie. Stanowi ono fundamentalną właściwość człowieka, którego naturalna ciekawość skłania do eksploracji i odkrywania. Procesem, który determinuje zachowanie jednostki, pobudzając ją do aktywności ku określonym celom, jest właśnie motywacja. Tradycyjne poglądy na jej temat związane są z wewnętrznymi stanami lub zespołami funkcjonalnymi organizmu i zakładają, że

warunki wewnętrzne są elementem pośredniczącym między fizjologicznymi i środowiskowymi zjawiskami czy warunkami z jednej strony, a następującym po nich zachowaniem – z drugiej. Istnieje przekonanie, że bodźce fizjologiczne i środowiskowe generują określone warunki wewnętrzne, które ze swej strony „motywują” organizm do zachowywania się w pewien specyficzny sposób (Galloway, 1988, s. 13).

Z punktu widzenia nauki szkolnej pojęcie motywacji dotyczy „subiektywnych doznań ucznia, zwłaszcza jego chęci angażowania się w lekcję i czynności uczenia się oraz powodów takiego zaangażowania” (Brophy, 2002, s. 17). Silną motywację uważa się za jeden z najważniejszych czynników sprzyjających efektywnemu uczeniu się.

W literaturze spotyka się podział na dwie zasadnicze grupy sił wprawiających jednostkę w proces działania – siły tworzące motywację zewnętrzną i wewnętrzną. Motywacja powodująca zaangażowanie w aktywność dla niej samej, bez zewnętrznych nagród, nazywana jest wewnętrzną (Zimbardo, 1999, s. 465). Jest to sytuacja, w której jednostka wykazuje zainteresowanie i zaangażowanie podczas realizacji zadań i celów. Tematyka jest bliska podmiotowi, treści przyciągają uwagę, a poziom pobudzenia mózgu jest tak duży, że zostaje łatwo i trwale zapamiętywana (Gołębiowska-Szychowska, Szychowski, 2015, s. 46). W takim przypadku mamy szansę na wysokie efekty kształcenia, ponieważ ludzkie napięcie mózgowe zostaje pobudzone i nadaje odpowiedni kierunek naszemu myśleniu, nastawieniu, poszukiwaniu rozwiązań oraz działaniu (Sawiński, 2016, s. 30).

Motywacja wewnętrzna wynika z potrzeb człowieka i polega na podejmowaniu przez niego działań, które mają dużą wartość ze względu na satysfakcję, jaką daje ich wykonywanie. Ten rodzaj motywacji odnosi się głównie do doznań emocjonalnych i jest uruchamiany przyjemnością. Od strony wewnętrznej występują takie motywy, jak potrzeby, marzenia, osobiste zainteresowania, ambitne plany i dążenia zmierzające do ściśle określonych celów. Charakterystyczna jest tu silna potrzeba rozwoju swoich pasji. Przy motywacji wewnętrznej pojawia się radość z uczenia się, opiera się ono bowiem na ciekawości i chęci

eksploracji. Niegdyś właśnie eksploracja zastępowała określenie motywacji wewnętrznej (Rheinberg, 2005, s. 429).

Przejawia się ona aktywnym uczestnictwem w uczeniu się, w twórczości, dzięki czemu jednostce podczas działalności towarzyszą zadowolenie i zainteresowanie, a przy osiągnięciu zamierzonych celów pojawia się poczucie satysfakcji. Wewnętrzne czynniki motywacyjne stanowią dla podmiotu wartość samą w sobie, wykonanie zadania jest zaś nagrodą. Analizując piramidę potrzeb Masłowa, można dostrzec, że motywacja wewnętrzna ma swój początek na trzecim poziomie. Funkcjonowanie jednostki dąży do zaspokojenia potrzeby przynależności do grupy, inwestuje ona w swój własny rozwój, realizuje się, samodoskonaląc.

Osiągnięcia szkolne uczniów są zależne od wzajemnego układu i współdziałania różnorodnych bodźców składających się na motywację zewnętrzną i wewnętrzną. Okazuje się, że niektóre zewnętrzne czynniki motywacyjne, takie jak kary czy nagrody, mają krótkotrwały wpływ na motywację, w związku z czym szybko ona spada.

Z kolei motywacja zewnętrzna jest uruchamiana wzmocnieniami, dlatego jednostka podejmuje działanie ze względu na konsekwencje, jakie ono przynosi w postaci zdobycia określonej gratyfikacji lub uniknięcia określonej przykrości. Motywacja zewnętrzna ma źródło w czynnikach związanych z otoczeniem człowieka i składa się z wpływów wywieranych przez innych. Wśród nich należy uwzględnić osobę nauczyciela, którego zadaniem jest stymulacja zasobów ucznia.

Dopiero przy zetknięciu się tych sił – wewnętrznej i zewnętrznej – może wystąpić aktywne i prawidłowe działanie zapewniające pożądaną przebieg procesu uczenia się. Podsumowując tę część rozważań, można stwierdzić, że motywacja wewnętrzna skierowana jest na aktywność, a zewnętrzna na rezultat.

Charakterystyka motywów

Źródła motywów mogą tkwić w głównych środowiskach wychowawczych ucznia. Kształtowanie motywacji do uczenia się, jak ukierunkowanie zdolności, zależy od wpływu ważnych dla jednostki osób. Jedną z nich jest nauczyciel, który może motywować poprzez rozmowy z uczniami, by pomóc im zrozumieć celowość określonych sposobów postępowania.

Zaangażowanie się ucznia w kształcenie zależy od motywów, które są siłą poruszającą go do nauki. Aby kierować się jakimiś motywami, człowiek musi czegoś potrzebować, musi dostrzec istnienie czynnika umożliwiającego zaspokojenie potrzeby. Ważne jest także przeświadczenie, że w danych warunkach potrafi on osiągnąć jej zaspokojenie. Mówiąc o motywie, wskazujemy na indywidualne przyczyny wewnętrzne czyjegoś postępowania. Motywy uczenia się młodej osoby – jako wynik uświadomionych celów, jakie pragnie ona osiągnąć, i potrzeb psychicznych – stanowią dynamiczną siłę skłaniającą jednostkę do nauki i ukierunkowującą jej działalność na osiągnięcie zamierzonego celu. Określenie

motywu sprowadza się do pojęcia czynnika, który umożliwia świadome podjęcie działania, dzięki jego celowi i programowi. Pragnienia regulują zachowanie ludzi, pobudzają do osiągnięcia przedmiotu pragnień, a ich spełnienie wywołuje uczucia dodatnie. Motyw jest rozumiany jako wszelka podnieta lub układ podmiot poruszających podmiot do działania, jako wszystko to, co uaktywnia człowieka i powoduje, że w pewnym momencie czyni wysiłki, aby osiągnąć zamierzone cele.

Motywy człowieka można uczynić ogólną przyczyną wszelkiej działalności, potrzebą oraz dążeniem do świadomego i celowego działania. Są to „pełne, świadome sformułowane racje postępowania, w których jest jasno określony jego cel oraz program, który ma do tego celu doprowadzić” (Obuchowski, 2000, s. 35). Motywy działalności ludzkiej są niejednolite, gdyż pochodzą z różnorodnych potrzeb i zainteresowań kształtujących się podczas życia społecznego. Najczęściej kilka motywów jednocześnie składa się na motywację jednostki. Polimotywacyjne postępowanie człowieka jest oparte na licznych, wynikających z rozmaitych potrzeb i zainteresowań, motywach działalności. Każda jednostka ma swoją mapę motywów charakterystyczną dla niej samej.

Jednym z motywów odgrywających istotną rolę pobudzającą podmiot do wysiłku w nauce szkolnej jest pragnienie sukcesu. Potrzeba osiągnięć, zaliczana do potrzeb wyższego rzędu, różni się nasileniem u różnych osób, w wyraźny sposób pobudza zachowanie i nim kieruje, wpływa na ocenę własnej sprawności oraz inspirowanie do mistrzostwa, perfekcji. Dążenie do sukcesu nierzadko związane jest z pokonywaniem trudności, a więc z wytrwałością w dążeniu do celu, gotowością podejmowania wyzwań, co z kolei przynosi jednostce indywidualną satysfakcję.

W szkole spotyka się zarówno uczniów motywowanych potrzebą sukcesu, jak i tych motywowanych lękiem, którzy nastawieni są na unikanie niepowodzenia. Istnieje wiele jakościowo odrębnych motywów działania, które dzieli się na określone klasy. Jedną z klasyfikacji motywów związana jest z układem bodźców sytuacji, w jakiej znajduje się uczeń, takich jak sugestywny wpływ nauczyciela i całej sytuacji szkolnej, obawa przed złą oceną i karą, zainteresowanie, ciekawość, ambicja, względy praktyczne danego rodzaju wiedzy. Uczniowie mogą się lękać złych ocen na lekcjach czy świadectwie, kary, nagany, złej opinii. Mogą mieć pragnienie coraz to nowych sukcesów, ambicję górowania nad kolegami co do ocen i opinii u nauczycieli. O praktycznych motywach uczenia się mówimy, gdy uczeń zdobywa wiedzę lub umiejętności ze względu na ich związek z określonym działaniem. U uczniów spotyka się także bezinteresowną potrzebę wiedzy dla niej samej, a nie dla nagrody, górowania nad innymi czy uniknięcia jakiegось nieprzyjemności. Takie odczuwanie zadowolenia z samego uczenia się daje duże możliwości skutecznego przyswajania wiedzy. Motywem uczenia się może być zainteresowanie, na którym powinna się opierać działalność szkolna podmiotu.

Motywy szkolnego uczenia się można podzielić na trzy grupy:

- a) motywy osobiste (zainteresowanie, aspiracje, lęk, przekora);

- b) związane z sytuacją szkolną (wymagania wynikające z roli ucznia, atmosfera szkoły, obowiązki, regulaminy, reguły życia zbiorowego);
- c) grupa motywów, których inicjatorem jest nauczyciel (autorytet, przykład, stosunek do uczniów, wiedza, umiejętności pedagogiczne).

Jednostkę do uczenia się pobudzają różne motywy zależnie od etapu jej rozwoju. W klasach najniższych zdecydowanie przeważają motywy zewnętrzne, działające bezpośrednio na ucznia. Dzieci się uczą, aby uzyskać nagrodę zarówno materialną, jak i w formie dobrych ocen szkolnych. Oczekują uznania, pochwały, wyróżnienia czy obdarowania ich przedmiotami upragnionymi albo mającymi dla nich pewną wartość. Dojrzewając, dzieci wyzwalają się spod bezpośredniego wpływu osób z najbliższego otoczenia, szukają wzoru dla swego postępowania wśród rówieśników wyróżniających się w nauce lub wśród ludzi wykształconych. Zdecydowanie autonomiczny charakter przybierają zaś motywy w najwyższych klasach szkoły średniej. Młodzież zdaje sobie sprawę ze znaczenia nauki i jej roli w osiągnięciu celu, jakim jest przyszły zawód. W końcowych latach szkoły średniej uczniowie, a następnie studenci budują określone plany życiowe, z którymi współgrają indywidualne cele nauki szkolnej. Świadome uczenie się przejawia się w motywach w stosunku uczniów do nauki oraz do tego, czego się uczą.

W literaturze można spotkać ciekawy sposób prezentacji teorii motywacji spełnienia. Ujęta została ona jako wzór matematyczny:

suma potrzeby realizacji, prawdopodobieństwa osiągnięcia sukcesu oraz wartości zachęcających do pomyślniej realizacji zadania, minus suma obawy przed niepowodzeniem, bodźca do unikania porażki oraz prawdopodobieństwa porażki. W ten sposób zachowanie ukierunkowane na spełnienie było widziane jako wypadkowa konfliktu pomiędzy tendencjami dążenia i unikania (Betyna, 2017, s. 4).

Motywacja do nauki z perspektywy studenta

Adolescencja to czas wielu zmian w życiu. We wczesnej dorosłości, przypadającej na okres studiów, poziom zdolności przyswajania i stosowania wiedzy jest na najwyższym poziomie. Słusznie się twierdzi, że „młodzież studiująca wchodzi w okres najwyższej sprawności uczenia się” (Wróblewska, 2012, s. 14). Na jednostkę zostają nałożone nowe role społeczne. Mówi się nawet o powstaniu „nowej fazy między dzieciństwem a dorosłością, zorientowanej na przygotowanie się do rodzicielstwa i zdobywanie stabilności małżeńskiej oraz finansowej” (Brzezińska, 2005, s. 473). Ukierunkowanie na przyszłość w płaszczyznach zawodowych i rodzinnych stanowi podstawowe kryterium rozwoju adolescentów. Jednym z ważniejszych zadań tego okresu jest ukształtowanie tożsamości młodego człowieka. Natomiast osiągnięta tożsamość zapewnia

stopniowe wchodzenie w nowy okres życia poprzez systematyczne uczenie się rozwiązywania zadań, jakich społeczeństwo oczekuje od dorosłego. Młody człowiek, opanowując nowe umiejętności, zwiększa poczucie kompetencji w nowych obszarach funkcjonowania. Właśnie w tym okresie życia

rozpoczyna się budowanie dorosłej struktury życia opartej na olbrzymiej motywacji do działania, wysokim poziomie energii życiowej, aktywności, kreatywności, dumie oraz satysfakcji (Brzezińska, 2005, s. 424–425).

Z wiekiem zmienia się również struktura motywacji, a jej podstawowym źródłem staje się pragnienie samorealizacji.

Warto w tym miejscu zapytać o to, co decyduje o tym, że studenci przejawiają motywację do uczenia się, podejmują aktywność w tym zakresie i mają przekonanie o praktycznej przydatności nauki. W roku akademickim 2017/2018 na grupie 200 studentów Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu przeprowadzono badania pilotażowe w tym zakresie. Okazało się, że poziom motywacji do uczenia się obniżają takie czynniki, jak: zbyt duża liczba zajęć, w różnych godzinach (55% badanych), zbyt nudne i mało przydatne treści (35% badanych) oraz konieczność łączenia pracy zawodowej z nauką szkolną (45% badanych). Do głównych motywatorów badani zaliczyli natomiast wymagania rynku pracy oraz aspiracje i potrzeby własne. Kwestia skuteczności działań edukacyjnych wydaje się kluczowa dla studiowania.

Ponadto „współcześnie kształcenie, zwłaszcza w szkole wyższej, przybiera coraz to nowe postacie. Studenci oprócz potrzeby zdobywania wiedzy podejmują jednocześnie szereg innych wyzwań. Wchodząc w nowe role społeczne, próbują pogodzić edukację z pracą i rodziną, byciem uczniem z byciem pracownikiem czy rodzicem” (Porzucek-Miskiewicz, 2014, s. 259).

Motywy uczenia się są podstawowym warunkiem realizacji programu nauczania, decydują o postawie ucznia wobec szkoły. Mówi się, że uczenie się jest możliwe, gdy istnieją odpowiednie motywy. Dostrzec można, że studenci zmotywowani wewnętrznie podejmują działanie dla niego samego i dla przyjemności wynikającej z jego wykonania.

W szkole wyższej trwają nieustanne poszukiwania sposobów na skuteczne motywowanie, wzbudzanie ciekawości poznawczej oraz zainteresowań uczących się osób. Dobrze zapamiętujemy treści, które przeżywamy, doświadczamy i możemy sprawdzić w działaniu. Niezmiernie trafna, odnosząca się do procesu kształcenia na różnych jej szczeblach, jest myśl, że „nie wystarczy bowiem być ekspertem zafascynowanym własną dziedziną wiedzy. Jeżeli zabraknie dobrej, bezpiecznej relacji z uczniami, przekaz wiedzy będzie nieskuteczny – pozostanie wygłoszonym przez nauczyciela monologiem, z którego może pozostać potrzebne na klasówkę informacje, ale nie realne zainteresowania i zrozumienie danego materiału” (Gołębiowska-Szychowska, Szychowski, 2015, s. 48). W procesie nauczania – uczenia się bardzo ważne jest zatem, aby student aktywnie uczestniczył w zajęciach, stał się ich współtwórcą. Jak trafnie zauważa Kazimierz Denek, na uczelniach wciąż dominują encyklopedyzm i przeładowanie programów kształcenia. Nie ma miejsca na pracę metodą projektu czy dydaktykę interaktywną. Zdaniem autora „należy stosować metody skłaniające studentów do samodzielnego myślenia i twórczego działania. Niedopuszczalne jest przekształcanie ćwiczeń w wykłady” (Denek, 2011, s. 123).

Motywacja studentów – jako osób dorosłych – zależna będzie od czterech głównych czynników (Knowles, Holton, Swanson, 2009, s. 182), a mianowicie:

- a) sukcesu i nieustannego dążenia do niego w uczeniu się;
- b) woli, poczucia wpływu na własne uczenie się;
- c) wartości, przekonania, że treści nauczania oceniane są jako wartościowe;
- d) przyjemności – dorośli w sytuacji uczenia się poszukują również przyjemności.

Kluczowe okazuje się zrozumienie pewnej zależności. Studenci będą w dużym stopniu zmotywowani, jeżeli będą przekonani, że potrafią nauczyć się nowych treści, a te z kolei okażą się przydatne przy rozwiązywaniu problemów, które mogą spotkać w przyszłości.

Ważnym źródłem motywów warunkujących efektywność działań jednostki są ukształtowane zainteresowania wyznaczające kierunek jej aktywności. W strukturze motywacji młodzieży akademickiej znaczny udział mają motywy praktyczne związane ze studiowaniem oraz z perspektywą własnej przyszłości. W związku ze zbliżającym się ukończeniem szkoły wyższej nauka szkolna nabiera znaczenia dla studentów, stanowiąc podstawę do realizacji planów zawodowych.

Możliwości i bariery motywowania w szkole wyższej

Motywacja odgrywa bardzo ważną rolę w procesie kształcenia. Znaczenie motywacji wewnętrznej w różnych dziedzinach funkcjonowania człowieka oraz dynamika tego zjawiska zostały udokumentowane w wielu teoriach i badaniach. Dla przykładu Adele E. Gottfried, która w połowie lat 80. zaczęła się posługiwać pojęciem szkolnej motywacji wewnętrznej, poprzez wieloletnie badania pokazała, że na początku swojego kontaktu ze szkołą dziecko ma ukształtowaną strukturę motywacyjną, która określa, w jakim stopniu zadania szkolne stwarzają okazję do wysiłku, działania i wytrwałości. Autorkę interesowały w tym aspekcie rodzinne uwarunkowania szkolnej motywacji wewnętrznej (Kozłowski, 2006, s. 29).

To jak zmienia się szkolna motywacja z upływającym czasem, pokazali zaś w swoich badaniach Nancy Otis, Frederick M.E. Grouzet oraz Luc G. Pelletier, wysuwając smutny wniosek, iż poziom motywacji do nauki zmniejsza się w trakcie zmiany szkoły (przechodzenia z niższego stopnia edukacji na wyższy). Okazuje się, że w miarę przechodzenia na wyższe poziomy kształcenia uczniowie są coraz mniej zainteresowani nauką, a swoją uwagę bardziej skupiają wokół grup rówieśniczych i na własnych zainteresowaniach (Kozłowski, 2006). Gdy motywacja do nauki osłabia się na skutek różnych czynników (m.in. braku wiary we własne możliwości, obawy przed porażką czy niewłaściwych relacji z otoczeniem), wówczas może się pojawić syndrom wyuczzonej bezradności, tzw. bezradność intelektualna (Seligman, 1975). Tymczasem studia nad motywacją pokazują, że człowiek uruchamia się do działania, gdy jest ono bliskie jego celom i oddala od niepowodzeń, że ma motywację do uczenia się, kiedy ma możliwość samodzielnego działania, sprawstwa, podejmowania decyzji i wykorzystania w pełni swoich zdolności (Kryk, 2007).

Z kolei badania przeprowadzone przez Johnmarshalla Reeve'a, Glana Nixa i Diane Hamm pozwoliły na stwierdzenie, że „samodeterminacja jest zdolnością do określania własnego zachowania jako wynikającego bardziej z przyczyn wewnętrznych i wolicjonalnych, niż z przyczyn zewnętrznych (np. wzmocnień) lub umiejscowionych wewnętrznie, lecz niepoddanych kontroli woli (popędy, presje psychiczne)” (Kozłowski, 2006, s. 26). Tak więc chętniej podejmujemy aktywność, która wynika z naszych własnych wewnętrznych potrzeb i sprzyja autonomii w działaniu. Mieć motywację wewnętrzną to czuć, że ma się potrzebę autoedukacji i być konsekwentnym w działaniu.

Zestaw wykorzystywanych w szkole czynników motywacyjnych tworzy system oddziałujący na ucznia. Aby jednak wprowadzić system motywacyjny, by zaspokoić potrzeby uczniów, najpierw trzeba je poznać. W szkole wyższej rozwiązanie wielu zadań uzależnione jest od indywidualnego wysiłku, inicjatywy. Studenci cenią sobie wolność i niezależność.

Według Franciszka Bereźnickiego, skuteczny przebieg procesu kształcenia zależy od pobudzania motywacji i motywowania aktywności uczniów. Stwierdzono, iż powodzenie w nauce i mobilizacja uczniów do nauki mają swoje źródło w uprzednim wytworzeniu pozytywnej motywacji na samym początku procesu kształcenia. Okazuje się, że wysoka motywacja często się przekłada na wysokie wyniki w nauce i odwrotnie – jej brak wiąże się ze szkolnymi niepowodzeniami. Ważne jest także uświadomienie uczniom celów i zadań kształcenia, elastyczność i otwartość w stosowaniu atrakcyjnych metod nauczania, środków dydaktycznych i form organizacyjnych (Bereźnicki, 2014, s. 213).

Istotnym aspektem jest ukształtowanie i utrzymanie u studentów motywacji do uczenia się dla osiągnięcia poznawczych korzyści. Wzrasta zainteresowanie jakością kształcenia i doskonaleniem umiejętności praktycznych oraz dostosowaniem wiedzy do nowoczesnych wymagań społecznych. Proces kształcenia w szkole wyższej powinien być odkrywczy, twórczy. Obecnie preferuje się odejście od encyklopedycznego modelu zdobywania wiedzy na rzecz twórczej i kreatywnej działalności uczących się. W związku z tym, jednym ze strategicznych celów uczelni wyższych jest kształcenie studentów w perspektywie wymagań dzisiejszego rynku pracy. Do najbardziej poszukiwanych przez pracodawców kompetencji należą umiejętność rozwiązywania problemów – u 91% pracodawców oraz umiejętność pracy w zespole – 86% (Wawrzyniak, 2014, s. 267).

Motywowanie powinno się stać pierwszym i najważniejszym celem procesu kształcenia. Potwierdzają to następujące słowa: „nasz mózg służy nam tylko wtedy, gdy jest odpowiednio pobudzony i czujny (...), motywacja to szerokie wrota naszego umysłu” (Gołębiowska-Szychowska, Szychowski, 2015, s. 46). System motywacyjny powinien być adekwatny do potrzeb odbiorców, systematyczny.

Należy się zastanowić, jakie działania podejmować w celu kształtowania motywacji wewnętrznej uczestników procesu nauczania – uczenia się. Niewątpliwie warto stawiać ich w sytuacji problemowej, zapraszającej do zainteresowania, rozbudzającej ciekawość, gwarantującej zaangażowanie i usamodzielnienie się.

Żeby nauka przynosiła wymierne efekty, trzeba jasno określić cel, ponieważ studenci miewają problem z konkretnym wskazaniem powodu, dla którego się uczą określonych treści. Dużą wagę przypisują subiektywnej wartości zadania, przydatności przedmiotu dla przyszłej pracy zawodowej. Zadaniem nauczycieli jest dobór zadań autentycznych, w których studenci dostrzegają będą narzędzie przyszłej pracy.

Gdy sytuacja, w której znajduje się człowiek, mobilizuje go do działania, wówczas mówi się, że jest korzystna. Jeżeli zaś przekracza ona możliwości jednostki, określa się ją jako trudną. Szkoła jest miejscem, gdzie nie brakuje przykładów oddziaływania czynników demotywujących jednostkę do działania i samorealizacji. Są to zarówno czynniki zewnętrzne, jak i wewnętrzne. Kiedy dochodzi do zakłócenia wewnętrznej równowagi, a realizacja zadania jest niemożliwa, wtedy mamy do czynienia z sytuacją trudną. Tworzą ją przeciążenia, deprywacje, utrudnienia, zagrożenia i konflikty. Ludzie wyznaczają sobie cele i pragną dążyć do ich realizacji. Można tu dostrzec silny związek z potrzebą osiągnięć, a „motywacja osiągnięć zaspokajana jest zwykle przez świadomość osobistej skuteczności w istotnej dla jednostki sferze działania. Motywy te łączą specyficzne cele, sposoby ich osiągnięcia, planowanie wysiłku i poczucie własnej wartości” (Zimbardo, 1999, s. 460).

Na drodze do aktywizacji studentów w sferze poznawczej społecznej, emocjonalnej, praktycznej będą pojawiały się nowe pomysły, motywacje, sukcesy, ale i porażki. Warto wspierać podmiotowość uczniów w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Duże nadzieje w tym aspekcie pokłada się w osobie nauczyciela.

(Nie)obecność nauczyciela

Wypracowanie form i zasad motywowania uczniów oraz znajomość czynników wpływających na motywację uczniów do podejmowania czynności edukacyjnych powinno być podstawą warsztatu osób uczących (się). Motywacja rozwija się dzięki społecznym wpływom. Szkoła wyższa jest jednym z terenów zbierania doświadczeń w tym zakresie.

Prawdziwą sztuką jest stwarzanie studentom takich warunków, w których będą mogli przekraczać własne granice. Zadaniem nauczyciela jest wypracowanie własnych sposobów motywowania i obserwowanie, które z nich są najskuteczniejsze. To on buduje atmosferę w zespole, stwarza podłoże do współpracy.

Motywowanie oznacza dopomaganie uczniom w wyborze między różnymi możliwościami, przez co ułatwia się im podejmowanie decyzji jak postępować. Motywowanie ucznia do uczenia się polega na stworzeniu w obrębie strategii nauczania takich warunków wzmocnienia, by koncentracja uwagi i czynne uczestniczenie dawały efekty nagradzające, co z kolei wymaga stosowania reguł wzmocnienia. Postawa ucznia wobec nauki zależy od tego, czy odpowiednie zachowania zostają podtrzymane i utrwalone, stając się jednocześnie charakterystyczną cechą ucznia. Jednak nieodpowiednia reakcja ucznia na zadanie nie zawsze jest jednoznaczna z brakiem motywacji, a świadczyć może o tym, iż

wzmocnienie nie wystąpiło (Galloway, 1988, s. 14–20). Motywowanie uczniów ma zatem zasadnicze znaczenie dla skuteczności procesu edukacyjnego.

Solidną podstawą motywowania do nauki jest indywidualizowanie zadań. Do listy nauczycielskich powinności warto dopisać: rozbudzanie dociekliwości poznawczej, preferowanie działań o charakterze twórczym, aktywnych form uczenia się oraz poszukującego toku nauczania. Cenne będzie wykorzystanie indywidualnego potencjału ucznia choćby poprzez odwoływanie się do jego zainteresowań. Zaleca się docenianie mocnych stron ucznia, pielęgnowanie pozytywnej samooceny, wzmacnianie poczucia własnej wartości.

Mysząc o studencie zmotywowanym do działania i uczenia się, widzimy jednostkę otwartą, kreatywną, zaciekawioną i rozbudzoną intelektualnie. Codziennosc rysuje nieco inny obraz. Z badań analizujących relację studentów i nauczycieli Akademii Medycznej w Gdańsku płynie smutna prawda, że aż 60% respondentów przyznaje, iż w trakcie studiowania preferowane jest podejście odtwórcze w procesach nabywania wiedzy, niestety kosztem samodzielności. Wyniki badań upoważniają autorkę do następującego wniosku: „im większa wiedza wykładowcy – tym pozwala on studentom na większą samodzielność, im mniejsza wiedza prowadzącego – tym bardziej ogranicza się on do treści podręcznika” (Kuciejczyk, 2009, s. 493). Sądzić należy, że na autentyczność i wolność w stymulowaniu młodzieży trzeba mieć solidne przygotowanie merytoryczne, ale też odwagę. Cenne również będzie zaangażowanie studentów w proces tworzenia zasad obowiązujących na zajęciach czy włączenie ich w role asystentów.

Relacja studenta z nauczycielem stanowi dla młodego człowieka mapę. By zbudować zaangażowanie u wychowanków, nauczyciel sam powinien je w sobie wyzwolić. Z perspektywy każdego z uczestników procesu kształcenia owo spotkanie stanowi szansę na rozbudzenie pragnienia doskonalenia się.

Wnioski z badań obejmujących zagadnienia motywowania uczniów w toku procesu dydaktycznego pokazują, iż choć nauczyciele nie wypracowali sposobów motywowania do nauki, starają się zaciekawiać i aktywizować uczniów. Niektórzy z nich przyznają, że nie mają czasu, technik i warunków, by motywować, więc częściej stosują wzmocnienia zewnętrzne w formie ocen, nagród oraz kar (Hłobił, 2017, s. 207–208). Jak widać przy bogactwie literatury z psychologii motywacji, wciąż jeszcze w praktyce edukacyjnej istnieją obszary zaniedbane. Tylko regularne ćwiczenia – studentów i pedagogów – umożliwią osiągnięcie obustronnego sukcesu.

Warunki bezpośredniego kontaktu nauczyciela akademickiego ze studentami niosą ze sobą wiele zalet w sytuacjach wymagających wysiłku intelektualnego. Dzięki odczuwanemu wsparciu uczeń może intensywnie się zaangażować w proces samodzielnego uczenia się. Rola pedagoga polegać będzie na wzbudzaniu motywacji, zapewnieniu wsparcia, wywoływaniu chęci dążenia do celu, utrzymywaniu jej na określonym poziomie, by wspólne zmierzanie do celu zakończone zostało wymarzonym sukcesem.

Choć trudno o jedną uniwersalną drogę motywowania, zawsze równolegle istnieją sposoby skutecznego demotywowania. Nauczyciel akademicki zniechęci swoich uczniów, gdy

nie będzie dostrzegał indywidualnych wysiłków, będzie wyznaczał nierealne do osiągnięcia cele, nie będzie okazywał zainteresowania swoim podopiecznym. Dalej, niekorzystne będzie ograniczanie ich dociekliwości poznawczej i samodzielności myślenia. Trzeba przyznać, że przy bogactwie teorii motywacji trudno przyjąć system motywowania sprawdzający się w każdym warunkach. Zawsze jednak warto, gdyż odpowiednio zmotywowane osoby emanują entuzjazmem, energią oraz osiągają lepsze rezultaty.

Refleksje końcowe

Pilnym zadaniem stawianym wszystkim nauczycielom, w tym również akademickim, jest wspieranie aktywności i motywacji swoich uczniów. W celu zwiększenia skuteczności nauczania powinni oni stworzyć bazę sposobów mobilizowania uczniów do uczenia się. Nie należy zapominać, iż pozytywna motywacja powstaje wtedy, gdy nauka szkolna ma dla jednostki znaczenie i odpowiada wyznawanym przez nią wartościom, dlatego już w momencie planowania procesu kształcenia należy uwzględnić szereg zabiegów motywacyjnych, pamiętając o wiązaniu treści nauczania z zainteresowaniami uczniów i studentów.

Warunkiem uczenia się jest samo zainteresowanie nauką, warto zatem stwarzać momenty, w których zadania zyskają dla podmiotu wartość osobistą, w związku z czym zostaną wewnętrznie przyjęte. Jeżeli brakuje silnej motywacji, uczniowie napotykają trudności w zdobywaniu gruntownej wiedzy oraz tracą możliwość dalszych osiągnięć. Pomocni w motywowaniu uczniów są również rodzice i osoby z najbliższego otoczenia, mają bowiem możliwości wytworzenia odpowiedniej atmosfery, a także mobilizowania do podejmowania nowych wyzwań i długotrwałego wysiłku.

Wiedza o motywacji jest istotna dla lepszego zrozumienia uczniów. Dzięki niej nauczyciele zyskują możliwość wspólnego tworzenia warunków efektywnego kształcenia, w tym ukształtowania u swoich uczniów trwałych motywów uczenia się, co z kolei stanowi gwarancję stabilnej bazy wyjściowej do samokształcenia.

Na zakończenie przeprowadzonych rozważań pragniemy zaznaczyć, iż zaprezentowany w niniejszym artykule opis zagadnień związanych z motywacją stanowi jedynie zarys wybranych elementów i nie wyczerpuje bogactwa omawianej tematyki.

Bibliografia

- Bereźnicki, F. (2014). Proces kształcenia i niektóre jego uwarunkowania. W: A. Ćwikliński (red.), *Edukacja akademicka. Między oczekiwaniami a rzeczywistością* (s. 209–214). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Betyna, M. (2017). Motywacja studentów do nauki języka obcego na przykładzie studentów kierunków medycznych. *Zeszyty Naukowe Uczelnianej Rady Doktorantów UKW*, 4, 69–83.
- Brophy, J. (2002). *Motywowanie uczniów do nauki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Brzezińska, A.I. (2005). *Psychologiczne portrety człowieka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Cywińska, M. (2012). Rozwijanie motywacji uczniów do nauki. *Studia Edukacyjne*, 20, 153–166.
- Denek, K. (2011). *Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Dydaktyka akademicka i jej efekty*. Poznań: Wyższa Szkoła Pedagogiki i Administracji.
- Galloway, Ch. (1988). *Psychologia uczenia się i nauczania*. T. 2. Warszawa: PWN.
- Gołębiowska-Szychowska, J., Szychowski, Ł. (2015). *Powiem ci, jak się uczyć. Przewodnik dla ambitnych nauczycieli i rodziców*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Hłobił, A. (2017). Motywowanie uczniów zdolnych jako czynnik aktywizujący do osiągania sukcesu edukacyjnego. W: M. Humeniuk, I. Paszenda, W. Żłobicki (red.), *Sukces jako zjawisko edukacyjne* (s. 197–209). Wrocław: Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Knowles, M.S., Holton III, E.F., Swanson, R.A. (2009). *Edukacja dorosłych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kozłowski, W. (2006). Szkolna motywacja wewnętrzna. *Edukacja*, 1, 25–39.
- Kryk, G. (2007). Motywacja w samokształceniu uczniów. *Życie Szkoły*, 9, 10–14.
- Kuciejczyk, A. (2009). Wieczne wakacje czy pole bitwy? Refleksje z badania pilotażowego dotyczącego relacji studentów i nauczycieli akademickich. W: L. Hurlo, D. Klus-Stańska, M. Łojko (red.), *Paradygmaty współczesnej dydaktyki* (s. 487–495). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Nijkowski, L.M. (2009). *Podstawy socjologii i psychologii społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Obuchowski, K. (2000). *Galaktyka potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Pilch, T. (red.) (2004). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 3. Warszawa: Wydawnictwo Żak.
- Porzucek-Miśkiewicz, M. (2014). Organizacja procesu kształcenia. W: A. Ćwikliński (red.), *Edukacja akademicka. Między oczekiwaniami a rzeczywistością* (s. 255–265). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Rheinberg, F. (2005). *Psychologia motywacji*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Sawiński, J.P. (2016). *Jak zwiększyć skuteczność szkolnej edukacji. Poradnik dla nauczycieli i edukatorów*. Część 2. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Seligman, M. (1975). *Helplessness: On Depression, Development, and Death*. San Francisco: W.H. Freeman.
- Wawrzyniak, S. (2014). Rola metod aktywizujących w procesie kształcenia w szkole wyższej. W: A. Ćwikliński (red.), *Edukacja akademicka. Między oczekiwaniami a rzeczywistością* (s. 267–275). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Wróblewska, W. (2012). Metody pracy ze studentami w kontekście efektów określonych w Krajowych Ramach Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego. *E-mentor*, 1 (43), 14–19.
- Zimbardo, P.G. (1999). *Psychologia i życie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zimbardo, P.G., Johnson, R.L., McCann, V. (red.) (2010). *Psychologia. Kluczowe koncepcje*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Streszczenie

Autorki tekstu zastanawiają się nad miejscem motywacji w procesie kształcenia. Omawiają jej rodzaje, właściwości i podejmują próbę odpowiedzi na pytanie, jaką rolę zajmuje motywacja w edukacji współczesnych studentów. W artykule poruszono także rolę nauczyciela akademickiego w kontekście skutecznego motywowania studentów.

Słowa kluczowe: motywacja, motywacja do nauki, motywowanie studentów, kształcenie

SIGNIFICATION OF MOTIVATION IN UNIVERSITY DIDACTICS

Summary

The authors of the article analyze the role of motivation in the process of education. They talk of the types of education, properties and they try to find the answer for the question, what is the role of motivation in the education of today's students. In the article we can also find the roles of university teachers in the context of effective motivating of students.

Keywords: motivation, motivation to learn, motivating students, education